

Preklad Rakoviny

NICHOLAS BETHELL
Z KNIHY ŠPIÓNĽ A INÉ TAJNOSTI

ALEXANDR
SOLŽENICYN

RAKOVINA

Majster slova, dedič najlepších tradícií
ruskej klasickej literatúry,
obhajujúci

Koncom šesťdesiatych rokov sa začali šíriť klebety, že Solženicyn dokončil dva obsiahle romány o živote v pracovných táborech, Rakovinu a V kruhu prvom. Hovorilo sa o nich ako o veľkých dielach v literárnom aj politickom zmysle. Jeho Jeden deň Ivana Denisoviča vyvolal v Rusku aj mimo neho obrovský rozruch. Tieto dva nové romány mali byť rovnako výbušné a ešte zásadnejšie diela. Pomáhal som propagovať Ivana Denisoviča a nadšene som sa chcel zapojiť aj do tohto diela.

Dovtedy o ňom na Západe ešte veľa ľudí nepočulo. Vysloviť jeho meno bolo pre cudzincov mimoriadne náročné. Žil v Riazani, 200 km juhovýchodne od Moskvy. Komunikovať s akýmkoľvek sovietskym občanom bolo vtedy nebezpečné a zložité. V prípade Solženicyna situáciu sťažovalo ešte aj to, že nemal telefón, kontrolovali mu poštu a býval za 50-kilometrovým okruhom Moskvy. Nebolo isté, či ho niekto zo Západu vôbec niekedy stretol a zdalo sa, že nikto ani nepredpokladal, že je možné vôbec o tom uvažovať. No tušil som, že je to veľikán, že je len otázkou času, kedy sa vynorí z neznáma a vyčnie nad svojimi kolegami literárne aj politicky.

V polovici roku 1967 ma prekvapilo, keď som zistil, že istý cudzinec Solženicyna v Riazani navštívil a bližšie spoznal. Bol to Pavel Ličko, slovenský novinár z Bratislavy. Ličko bojoval proti nacistom v Slovenskom národnom povstaní v roku 1944. Po vojne pracoval na tlačovom oddelení komunistickej strany, ale počas stalinských čistiek v roku 1951 z tohto miesta odišiel a nastúpil do časopisu *Kultúrny život*. Jeho manželka Marta, známa prekladateľka z ruštiny, pracovala v ženskom týždenníku *Slovenka*.

Práve Marta nadviazala prvý kontakt. „Koncom roka 1966 sme z časopisu napísali rôznym ruským spisovateľom a prosili ich o krátke úryvky z tvorby, chceli sme vydať

zbierku. Solženicyn bol jedným z nich. Dost nás prekvapilo, keď ako úryvok poslal kapitolu z románu Rakovina, ktorý práve dokončoval. Hneď nám bolo jasné, o aké významné dielo ide, no len ťažko by sa hodilo do ženského časopisu. S Pavlom sme sa porozprávali a rozhodli odovzdať ho literárnej prílohe bratislavských novín *Pravda*, kde vyšiel v mojom preklade 7. januára 1967.“

Ličko mal kontakty na sovietskych dôstojníkov cez hnutie veteránov 2. svetovej vojny. Počas návštevy Ruska v marci 1967 z tejto pozície poslal Solženicynovi telegram, v ktorom sa pýtal, či ho môže navštíviť. Spisovateľ odpovedal: „Rád Vás privítam budúci pondelok, utorok, stredu či štvrtok...“ Nadšenie v Solženicynovej odpovedi pramenilo z jeho vzrušenia zo správ, že časť jeho knihy sa objavila v zahraničí, hoci len v neznámej bratislavskej

***Spisovateľ odpovedal: „Rád
Vás privítam budúci pondelok,
utorok, stredu či štvrtok...“***

Pravde. Na základe úryvku v *Pravde* teda Pavel cestoval do Riazane, kde ho vrelo prijali. Rýchlo si získal Solženicynovu dôveru a dostalo sa mu veľkej cti spraviť prvý významný rozhovor, ktorý kedy Solženicyn poskytol zahraničnému novinárovi. Ten vyšiel 31. marca v *Kultúrnom živote* pod názvom Jedného dňa u Alexandra Isajeviča Solženicyna.

Medzitým, podľa Lička okolo 20. marca, sa títo dvaja muži stretli v Moskve v kaviarni Lýra kúsok od Gorkého ulice, aby predebatovali ešte dôležitejšiu vec. Ličko (podľa prísahného vyhlásenia, ktoré neskôr podal v Londýne

1. augusta 1968) vraví: „Solženicyan mi osobne odovzdal text prvej časti Rakoviny a kópiu hry Jeleň a postelníčka. Na tomto stretnutí sme sa bavili o možnosti vydať v zahraničí Solženicyanovo literárne dielo ako celok. Solženicyan som sa priamo opýtal, či má niečo proti tomu. Odvetil, že chce, aby jeho dielo vyšlo v prvom rade v Anglicku a Japonsku, pretože Angličania a Japonci majú podľa neho najhlbšie zakorenenu kultúru na svete. Na záver nášho rozhovoru som sa Solženicyana opýtal, či mám byť jeho literárnym agentom na Západe. Odpovedal, že mám a že chce, aby som zariadil vydanie Rakoviny aj spomínanej hry tak rýchlo, ako sa len dá...“

Po zvyšok svojho pobytu v Moskve nosil Ličko neoceniteľné rukopisy pod košelou a vzal ich späť do Bratislavy. Martina sestra potom začala prekladať Rakovinu, aby mohla neskôr vyjsť knižne.

Solženicyan si prečítal úryvok z Rakoviny v bratislavskej *Pravde*, ktorú mu Ličko dal v polovici marca 1967, a poslal mu niekoľko priateľských listov. Prvého apríla napísal: „Som Vám veľmi vďačný za precíznosť a presnosť... Vaša *Pravda* je pre našinca neobvykle zostavená, ale veľmi zaujímavá, aj rubrika s mojou kapitolou... Len by som bol rád, keby ste neprekladali Rakovij korpus ako „onkologické oddelenie“. Je to príliš odborné a lekárske. Určite jestvuje aj slovenské slovo pre „rakovinu“... Želám Vám aj Vašej manželke veľa úspechov pri práci...“ Ďalej spomenul, že mu redaktori v *Pravde* niektoré časti kapitoly vyčiarkli a znova napísal 21. apríla: „Dostal som výťažky Kultúrneho života, ktoré ste mi poslali. Veľmi pekne ďakujem... Teší ma, že náš rozhovor vyšiel, aj keď sa doň vkradlo pár nepresností... Z celého srdca Vám prajem úspech pri práci! S radosťou spomínam na naše stretnutie...“ Tretí list z 21. mája začína: „Teším sa, že Vaše interview malo ďalší

úspech... Niektoré životopisné údaje sú však nesprávne. Už sa s tým nedá nič robiť... Nech Vám však tento zoznam nijako nepokazí radosť: v podstate všetko výborne dopadlo. Vám a Marte želim zo srdca veľa úspechovv práci, do ktorej ste sa pustili.“ Táto posledná veta sa týkala prekladu zvyšku Rakoviny, ktorý vtedy pripravovala Pavlova švagriná Magda Takáčová.

Vrúčne slová v týchto listoch od Solženicyana aj skutočnosť, že časť Rakoviny už vyšla so súhlasom autora prostredníctvom Ličkovej manželky, ukázali, že Ličko mal Solženicyanovu dôveru, a preto mohol očakávať aj tú svoju. Ako Ličko tvrdil, autor mu nepochybne Rakovinu dal a súhlasil s jej vydaním v Československu.

***Nech Vám však tento zoznam
nijako nepokazí radosť:
v podstate všetko výborne
dopadlo.***

Ličkovu reportáž prebral ruský emigrantský časopis *Grani* a mňa na ňu upozornil ruský priateľ a spisovateľ Alexander Dolberg, ktorý utiekol zo Sovietskeho zväzu v roku 1956 a žil v Londýne. To ma povzbudilo zájst z Varšavy, kde som práve pracoval na životopise vtedajšieho lídra Władysława Gomułku, do Bratislavy a zoznámiť sa s Ličkom. Počas niekoľkých stretnutí v októbri 1967 som mu predstavil svoju odbornú zainteresovanosť vo veci, ukázal som mu svoje recenzie Solženicyanových diel v *TLS*, svoju rozhlasovú verziu Ivana Denisoviča a svoj preklad Brodského básní. On mi ukázal rukopisy a listy z Riazane a dal mi úryvok Rakoviny, ktorý vyšiel v *Pravde*. Tak sme získali vzájomnú dôveru. Uvedomoval som si riziko, ktoré Solženicyanovi hrozilo, ak

by jeho dielo vyšlo unáhlene. Na druhej strane by mu podpora reputácie na Západe mohla pomôcť. Čo je však najdôležitejšie, presvedčili ma dôkazy, že Ličko sa tešil spisovateľovej dôvere a mal oprávnenie konať v jeho mene v Československu aj inde.

Krátko po mojom návrate do Londýna v decembri 1967 zomrel môj bratranec Guy a zrazu som získal právo zasadiť do britského parlamentu ako dedičný člen Snemovne lordov. V Británii za Harolda Wilsonasa však nebolo čím chváliť. Neohromilo to takmer nikoho. Najmä u mnohých ľudí v médiách a vydavateľskom svete vzbudzoval rozpaky či nedôveručlovek, ktorý prišiel k výhodám vďaka prežitku tak hrubo nezaslúženého privilégia. Vďaka tomu začali byť podozrievaví ba až nepriateľskí. Navyše, Wilsonova vláda už mala pripravený návrh zákona na reformu Snemovne lordov a postupné zrušenie jej prvkov dedičnosti. Spomínam, ako som si vtedy myslel, že toto by len ťažko malo dosah na moje želanie jedného dňa preložiť Rakovinu, alebo vôbec na moju kariéru.

Politika si pre nás pripravila ešte významnejšie rozptýlenie. Koncom roka 1967 v Československu zosadili neostalínistickú vládu Antonína Novotného a nový líder komunistov Alexander Dubček sa dostal k moci s odhodlaním budovať „socializmus s ľudskou tvárou“. Takéto ambície som, samozrejme, podporoval. Javilo sa to ako dosiahnuteľný cieľ, zatiaľ čo veľmi nebezpečne vyzeral nápad, aby Československo vystúpilo z Varšavskej zmluvy a socialistickeho tábora, ako sa o to pred 12 rokmi pokúsili Maďari. Komunikácia s Ličkom sa tiež zjednodušila. Telefonické spojenie fungovalo lepšie. Víza sa získavali ľahšie. Do pošty zasahovali menej.

Do Londýna som si zobral úryvok Rakoviny, ktorý preložila Marta Ličková pre *Pravdu*, a u svojho bývalého zamestnávateľa *Times*

Literary Supplement som zariadil, aby vyšiel 11. apríla 1968. Bola to verzia z druhej ruky. Marta ho preložila z ruštiny do slovenčiny a zo slovenčiny do angličtiny potom Cecil Parrott, ktorý bol začiatkom šesťdesiatych rokov britským veľvyslancom v Prahe.

Bolo to vôbec prvé západné vydanie časti tohto románu, a hoci to bol preklad z prekladu, upozornilo západných kritikov na existenciu čohosi významného. Uverejnenie v *Pravde* zostalo nepovšimnuté, bol to priveľmi neznámy časopis. Ale *TLS* sa čítal po celom svete. Solženicyn sa o tom dozvedel 13. apríla z ruského vysielania BBC. „Šok! A hrozná radosť! Už je to tu!“ píše v roku 1980 vo svojom autobiografickom diele Trkalo sa tela s dubom. Pokračuje, že Rakovinu na Západ neposielal, „ale ak si našla vlastnú cestu, potom to takto malo byť, nastala hodina určená Bohom“. Takto vítal skutočnosť,

**„Šok! A hrozná radosť!
Už je to tu!“**

že – ako istotne vedel – Ličko odovzdal kapitolu z jeho knihy britskému sprostredkovateľovi. Solženicyn uvažoval, ako budú úrady vnímať takúto opovážlivosť len krátko po procese so Siňavským a Danielom spreď dvoch rokov. Uisťoval sa, „tušil som, že sa poberám cestou, na ktorej ma nikto nezdoľá. Uvidíš, nič sa nestane... Už nemusím mať nerváky, že vychádza, ale ako ju tam (na Západe) prijmú. Toto bolo pre mňa ako spisovateľa prvou skutočnou skúškou... Chcel som mať pokoj, ale musíme konať! Nečakať, kým sa pozbierajú do útoku, ale zaútočiť na nich hneď teraz!“

Solženicyn vysvetľuje, že v rokoch 1967–68 stále dúfal, že Rakovina by mohla vyjsť v Sovietskom zväze. V jednej fáze už bola pripravená do tlače na pokračovanie v *Novom Míre*. Takže ju nepovažovali za antisovietsku propagandu. Bolo na hrane, či by ju cenzori nechali prejsť alebo nie. Mala ďaleko od toho, aby ho mohli za ňu žalovať, bola takmer zverejniteľná. V Sovietskom zväze nebol nikdy ani náznak toho, že by ho na základe Rakoviny mohli stíhať.

Takže sa natíska otázka, prečo dal Ličkovi rukopis a požiadal ho, aby ho vydal v Československu? A prečo mu písal listy o tom, ako by mal Rakovinu prekladať do slovenčiny? V knihe Trkalo sa teľa s dubom na tieto otázky nedáva odpoveď. Vlastne v pa-

***Takže sa natíska otázka,
prečo dal Ličkovi rukopis
a požiadal ho, aby ho vydal
v Československu?***

sáži, ktorá sa inak touto epizódou pomerne podrobne zaoberá, ani nespomenul Ličkovo či moje meno.

Ako vtedy, tak aj dnes sa domnievam, že prípravy, ktoré s Ličkom otvorene robil, boli súčasťou jeho taktiky, jeho plánu vyvinúť nátlak na sovietskych lídrov. Vydanie Rakoviny, ktoré sa objavilo v komunistickej krajine, hoci aj v Dubčekovom liberálnom Československu, nebolo takým provokatívnym činom ako uverejnenie na Západe. Na druhej strane, po slovenskej edícii muselo nasledovať vydanie v západných krajinách, či už schválené alebo nie.

Kniha mala vyjsť či už so sovietskym súhlasom alebo bez neho, a aj z toho možno vyťažiť čo najviac. To bol jeho plán. A tiež sa na základe Rakoviny tešil na svoju „prvú skutočnú spisovateľskú skúšku“. Správne sa domnieval, že skúšku zloží, že knihu uznajú za majstrovské dielo, a že si tým posilní postavenie v Moskve.

Londýnske vydavateľstvo Bodley Head sa už chystalo vyzvať mňa a Dolberga, aby sme preložili tento román aj hru Jeleň a posteľníčka do angličtiny. Mali sme to však spraviť špekulatívnym spôsobom bez stanovenej odmeny a len cez honoráre z tantiém, ktoré sa mohli aj nemuseli zrealizovať. Manažér vydavateľstva Max Reinhardt nám vysvetlil, že si nemohol byť istý, či kniha v našom preklade vôbec vyjde, nie to ešte či sa stane bestsellerom. Mohli sme prehrať preteky, vtedy by bola naša práca zbytočná a nič by nám nezaplatil.

Bodley Head pripravil zmluvy, ktoré som zobral do Bratislavy. 22. marca 1968 v reštaurácii na Zochovej chate vzdialenej 30 km od mesta ich Ličko podpísal v prítomnosti mojich priateľov Alana Williamsa a Henrietty Baker, ako aj mojej a vyhlásil, že koná so súhlasom autora a podľa jeho pokynov. Ličko neskôr podpísal ďalší dokument, ktorým vydavateľstvu povolil obchodovať aj s právami na dielo mimo Anglicka.

Pražská jar roku 1968 vtedy naplno prekvitala. Vlna slobody sa valila naprieč Československom a cenzúra či obmedzenia pohybu pri vstupe a výstupe z krajiny boli slabé.

Boli sme presvedčení, že naša zmluva je platná, že takto to nariadil autor, ale zakladala sa na Solženicynových ústnych pokynoch Ličkovi, ktoré mu odovzdal v moskovskej kaviarni a pokiaľ by to bolo možné, túžili sme zosilniť toto slabé prepojenie v reťazci právomocí. Inak by nás v nemiestnej súťaži o prvenstvo v kníhkupectvách mohol poraziť iný vydavateľ. Zároveň sme vedeli, že Solženicyn hrá

so sovietskymi úradmi zložitú taktickú hru a nemuselo by mu vyhovovať, keby udelil oprávnenie otvorene. Mohol skrývať svoje skutočné pranie, ako to urobil Boris Pasternak s Doktorom Živagom, ktorý prvý raz vyšiel u talianskeho vydavateľa Feltrinelliho v 1956. V apríli 1968 odišiel Ličko do Moskvy vyjasniť túto záležitosť a získať od autora potvrdenie zmluvy z 22. marca. Nestretli sa, no vymieňali si správy cez svojho spoločného priateľa spisovateľa Borisa Možajeva a Solženicyn Ličkovi poďakoval, že zariadil vydanie úryvku v *Times Literary Supplement*. Ličko napísal list a poslal ho z Viedne 12. mája: „Snažil som sa nadviazať kontakt s Alexandrom (Solženicynom)... Presne som ho informoval o situácii. Nadovšetko som ho žiadal o písomné oprávnenie, ktoré potrebuje Max Reinhardt z Bodley Head... Alexander nechce otvorene odhaliť svoje prepojenie so mnou a s vydavateľstvom, ale plne schvaľuje všetko, čo som spravil. Teší sa, že sa v Anglicku chystá vydanie jeho knihy...“

Na základe toho sme sa s Dolbergom odhodlali pokračovať v práci a Bodley Head začal s istým úspechom predávať práva do zahraničia, hoci v každom prípade tu bol neustály strach zo zapojenia iných vydavateľov. Pre vydavateľa či prekladateľa, ktorý v súťaži skončí ako druhý, by veľa ocenení neostalo.

Solženicyn píše (s. 209), že pod tlakom zo strany sovietskych úradov a hlavne od svojich „starých priateľov“ ako Alexander Tvardovskij v *Novom Mire* mu vyhovovalo verejne odsúdiť všetky uverejnenia svojho diela v zahraničí. Do talianskych novín *Unita* napísal (4. júna), že nijaký zahraničný vydavateľ od neho nedostal žiaden rukopis či splnomocnenie. Určite však dal rukopis a pokyny Marte a Pavlovi Ličkovcom, prinajmenšom pokiaľ išlo o uverejnenie v Československu.

Ličko prišiel do Londýna v júli 1968 a pod dohľadom nášho advokáta Petera Carter-Ruc-

ka podal 1. augusta prísahné vyhlásenie o tom, že koná v mene Solženicyna. Dokument potom slúžil na ochranu autorských práv na Rakovinu, na udržanie antisovietskych nátlakových skupín mimo hry, na zaistenie, aby sa v zmlúvku neobjavilo množstvo vydaní rôznej kvality, ako sa to stalo pri predošlých dielach, aj na to, aby sa v autorovom mene mohli hromadiť autorské honoráre. Rakovina regulérne vyšla v Dolbergovom a mojom preklade koncom roka 1968 a znova v roku 1969, najskôr prvá časť, potom druhá časť, potom celá kniha a tiež hra Jeleň a posteľníčka. Ďalšie verzie s licenciou Bodley Head vyšli v iných západných krajinách, čo prospelo Solženicynovmu menu po celom svete, ako aj stavu na jeho účte.

21. augusta 1968 sovietska armáda vtrhla do Československa. No niektoré plody Pražskej jari ešte pár mesiacov vydržali. Dubček sa teoreticky mohol vrátiť na svoje miesto vedúceho predstaviteľa krajiny. Tlač bola naďalej otvorenejšia než v akejkoľvek inej komunistickej krajine. Pre Západniarov sa vydávali víza na hraničných priechodoch. Česi a Slováci mohli cestovať dnu a von na svoje pasy bez zvláštnych problémov. Za týchto okolností som bol s Ličkom v telefonickom i osobnom styku a on mi pomáhal udržiavať palbu žurnalistických útokov na sovietsku okupáciu jeho krajiny.

Napríklad v marci 1969 ma zobral navštíviť Dubčekovho otca Štefana do biskupickej nemocnice 10 kilometrov od Bratislavy. Štefan Dubček mi hovoril, ako najprv emigroval do Spojených štátov a vyrábala skrine v Chicagu. Hovoril pomalou, ale jasnou angličtinou, jazykom, ktorý dlhé desaťročia nepoužil: „Viete, bol som dobrý robotník. Dobré zarábam, 40 dolárov za týždeň. Ale vstúpim do americkej komunistickej strany. A potom sa rozhodnem odísť do Sovietskeho zväzu. Chcel som tam ísť. Taký som mal plán.“ Zobral celú svoju rodinu vrátane mladého Alexandra do Kirgizska na da-

lekom východe Sovietskeho zväzu, kde tvrdo pracovali a slabo si ich cenili. „Za prácu som nedostal ani halier.“ Dokonca ani sovietska invázia do jeho krajiny vlni v auguste mu nenaštrbila presvedčenie. „Keby dnes Lenin žil, súhlasil by s tým, čo robil môj syn.“ To bola tá najvyššia pocta, ktorú mohol vyniesť (*The Guardian*, 31. marec 1969). Na konci nášho stretnutia, keď sme odchádzali, zakričal po anglicky do môjho magnetofónu: „Všetkým národom želám veľa šťastia!“

Ličko bol jasným plodom týchto „liberálnych“ komunistických tendencií v Československu a v tomto štádiu sme nemali dôvod myslieť si, že by Solženicyn nebol spokojný s tým, čo sme pripravili. Rakovina sa stále predávala. V Amerike pripravovali hru Jeleň a posteľníčka. Bodley Head hromadili honoráre. 4. novembra 1969 vylúčili Solženicyna zo zväzu spisovateľov po nepríjemnej hádke v riazanskej pobočke. Zdalo sa jasné, že útoky v tlači budú pokračovať, hoci bol čoraz vzdorovitejší a úrady očividne nevedeli, čo majú ďalej robiť.

V januári 1970 som navštívil Moskvu a zostal tri týždne v hoteli Metropol. Zo všetkého najviac som si želal stretnúť človeka, ktorého odvahu a génia som tak obdivoval a ktorého dielo som pomohol priniesť západnému publiku. Skontaktoval som sa s jeho priateľmi vrátane Borisa Možajeva. Povedal mi, ako ho sklamal, že v roku 1969 dostal Nobelovu cenu za literatúru namiesto jeho kolegu Samuel Beckett. Vravel mi, že pár dní po tom, ako bola v októbri 1969 cena udelená, sa v Riazani začalo proti Solženicynovi ťaženie. Stretol som tiež neostalinského redaktora týždenníka *Literaturnaja gazeta* Alexandra Čakovského, ktorý mi povedal, že ťah s riazanským vylúčením „iba vyjadruje názor spoločnosti“ (*NYT Magazine*, 12. apríl 1970).

Jeho samotného sa mi stretnúť nepodarilo. Dozvedel som sa, že nikdy s ním ne-

robil rozhovor žiaden Západniar a že býval mimo Moskvy v Žukovke, v prístavbe k dači, ktorá patrila významnému violončelistovi Mstislavovi Rostropovičovi, 100 metrov od dače akademika A. D. Sacharova. Po vylúčení zo zväzu boli jeho politické názory ošemetné. Sedem rokov bol sovietskym liberálom, členom organizácie spisovateľov. Teraz bol na ceste stať sa antisovietskym disidentom. Možajev mi povedal, že nechcel toto všetko komplikovať ešte aj stretnutím s cudzincom. Čokolvek sa o ňom povedalo v zahraničných publikáciách, pravdepodobne použili proti nemu. Možajev mi však odovzdal Solženicynov srdečný pozdrav a nezaznela jediná výčitka za niečo, čo sme spravili s jeho dielom.

V júni 1970 vyhral volby v Británii Edward Heath a napriek mojím skromným politickým skúsenostiam mi ponúkol pracovať ako *whip* v Snemovni lordov, teda najmladší spomedzi služobne mladších ministrov. Bolo to takmer znepokojujúce. V roku 1967 som bol asistentom scenáristu v BBC. Teraz som bol najmladším členom vlády. Či by som bol alebo nebol býval namyslený, musela ma zasiahnuť odplata.

Na začiatku som hovoril o svojej angažovanosti do sovietskej politiky a náklonnosti k ruskej literatúre s vedúcim predstaviteľom Snemovne lordov Earlom Jellicoeom, ktorý ma navrhol na túto skromnú pozíciu. Chcel som vedieť, či by to nebolo na príťaž. Mal som niečo vysvetliť predtým, než nastúpim do funkcie vo vláde? Nikoho to neznepokojovalo. Tak ako so všetkými novými ministrami, mal so mnou pohovor dôstojník MI5, ktorý mi porozprával, aké dôležité je neodovzdávať prísne tajné dokumenty na toalete či nenechávať ich v odstavenom aute alebo v reštaurácii. Úplne otvorene som odpovedal na jeho rutinné otázky, ale žiadna sa netýkala mojich výstredných literárnych záujmov. Zjavne to

nikto nepokladal za nič závažné alebo za problém s prijatím môjho miesta.

Práve Možajev mi povedal o švajčiarskom právnikovi Dr. Fritzovi Heebovi, ktorý mal zastupovať Solženicyna na Západe. Heeb nadviazal styk s Bodley Head pár týždňov po mojom návrate domov začiatkom roka 1970 a po tom, ako sa preukázal písomným splnomocnením, dostal kópie všetkých zmlúv a účtov spolu s príslubom významnejších šekov. Po všetkých stránkach sme s Heebom spolupracovali.

V júni 1970 som zavítal do jeho kancelárie v Zürichu, a práve to vrhlo prvé pochybnosti na Ličkove dobré úmysly. Heeb mi ukázal rukopis listu od Solženicyna svedčiaci o tom, že Ličko „hanebne zneužil moju dôveru“. To bol šok. Ťažko som tomu mohol uveriť. Nevidela sa mi myšlienka, že by Ličko niekoho podviedol. Mal som listy ako dôkaz Solženicynovej

***Nevidela sa mi myšlienka,
že by Ličko niekoho
podviedol.***

hlbokej dôvery. A nebolo pochyb o tom, že mu dal úryvok aj rukopis Rakoviny s pokynmi na uverejnenie v Československu, po ktorom to, prirodzene, muselo preniknúť do iných krajín.

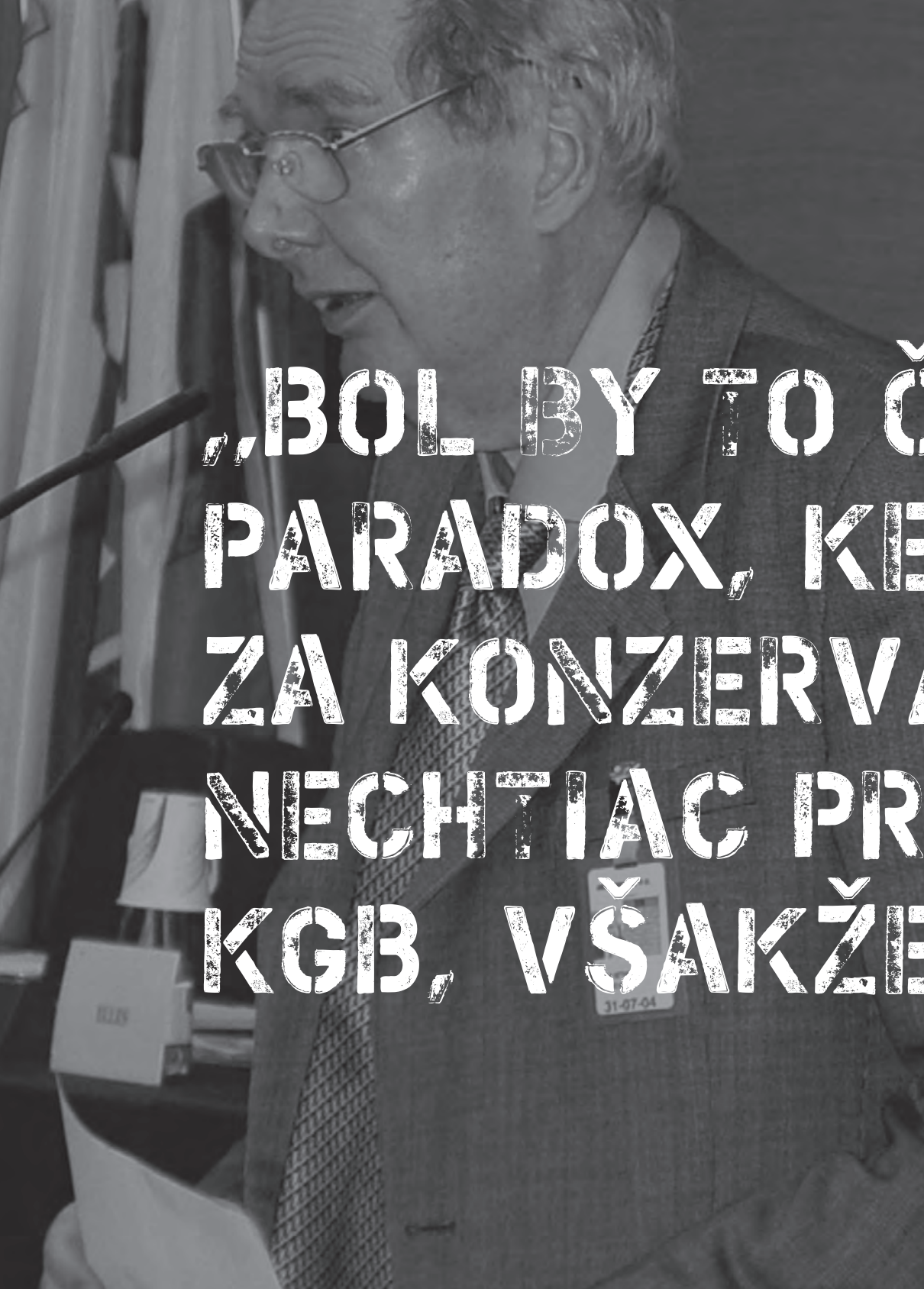
Ešte viac sme začali s Ličkom súcíť, keď som dostal anonymný list so správou, že ho 1. septembra zatkli a obvinili zo šírenia antisocialistickej a antisovietskej propagandy. Nič z toho zrejme nepokazilo Heebovu náladu spolupracovať a 9. septembra mi napísal: „Som Vám veľmi vďačný za rýchle a riadne vydanie tých diel. Preto nechcem rušiť doteraz jestvujúce dohovory...“ 6. októbra sme sa všetci stre-

tli v londýnskej kancelárii Bodley Head, aby sme prerokovali nové podmienky. O pár dní ich schválili a podpísali všetky strany a vtedy Bodley Head vyplatilo Heebovi okolo 30 000 libier nahromadených honorárov.

Mal dostať ešte omnoho viac. 8. októbra, dva dni po našom stretnutí s Heebom, udelili Solženicynovi Nobelovu cenu za literatúru. Tržby za Rakovinu vystrelili, a kým sme stihli s Dolbergom ešte v ten týždeň dôjsť do Minneapolisu, aj druhoradá hra Jeleň a postelníčka sa stala v divadle Tyrone a Guthrieho veľkým hitom. Do pokladnice Bodley Head a na bankové účty vyčlenené v prospech autora tiekli značné sumy z tucta krajín. Taký ohromný úspech sme, samozrejme, vôbec nepredvídali, keď sme sa pred tromi rokmi pustili do prekladu málo známeho románu sovietskeho spisovateľa s nevysloviteľným menom a riskovali ročnú prácu za neistú odmenu.

Keby sme v roku 1968 neboli vyriešili autorské práva, vzniklo by množstvo pirátskych vydaní týchto dvoch diel v mnohých jazykoch. Boli by zle preložené a neprinášali by autorovi žiadnu odmenu, ako to aj bolo s Ivanom Denisovičom, ktorý sa stal verejným majetkom. V skutočnosti nikto za nič Solženicynovi neplatil toľko ako my a aj Nobelovu cenu získal čiastočne vďaka nášmu úsiliu, a síce na základe anglickej verzie Rakoviny, ktorú vtedy pokladali za jeho vôbec najkvalitnejší román.

Vtedy, vo chvíli tohto nečakaného úspechu, som zrazu musel čeliť obvineniu, ktoré ak by sa potvrdilo, znemožnilo by mi zostať súčasťou sveta sovietskych štúdií, nieto ešte zotrvať v službe ako minister britskej koruny. 24. septembra napísal drsný komentátor Auberon Waugh do satirického dvojtyždenníka *Private Eye* stĺpček, v ktorom hlásal, že vydaním Rakoviny, ktoré bolo povolené prostredníctvom Pavla Lička, sme dopomohli k Solženicynovmu zatknutiu za šírenie antisovietskej pro-

„BOL BY TO Č
PARADOX, KE
ZA KONZERVA
NECHTIAC PR
KGB, VŠAKŽE

ČUDNÝ
BY MINISTER
ATÍVCOV
ACOVAL PRE
E?"

POET

pagandy. Článok ďalej tvrdil, že Ličko (ktorý v tom čase sedel v slovenskom väzení obvinený z antisovietskej činnosti) aj Dolbergby mohli byť agentmi sovietskej KGB. Z toho vyplývalo, že na to, aby KGB zaistila dôvod na jeho zatknutie, využila Dolberga, Lička a mňa ako agentov v konšpirácii, pri ktorej zosnovala vydanie knihy.

Článok mieril hlavne na mňa, lebo ako jeden z ministerských začiatočníkov vo vláde Edwarda Heatha som bol príťažlivým terčom. Waughova línia úvah mala toto jadro: „Bol by to čudný paradox, keby bol minister za konzervatívcov nechtiac pracoval pre KGB, všakže?“

Najskôr som inštinktívne zamieril za svojím právnikom, ale Edwardov Heathov generálny prokurátor Peter Rawlinson mi poradil, že nemusím podať žalobu. „Kašlite na nich,“ vravel. „Nevšímajte si ich a oni sa stiahnu.“ Akoukoľvek odpoveďou by som len rozvíril hladinu a prilial olej do ohňa. Pripomenul mi tiež, že zapájanie ministrov do súdnych konaní nebolo po chuti ústavným zvyklostiam. Konfliktu medzi ministrom a súdmi sa bolo treba vyhnúť za každú cenu. Ministrom preto len zriedka dovolili zapliesť sa do procesu. *Private Eye* však staval svoju povesť na tom, že v jednom kole zúrivo útočil na verejne známe postavy, a vyhladku spojil hoci aj začínajúceho ministra za konzervatívcov so sovietskou tajnou službou si nemohol nechať ujsť. Ľudia mali stále v čerstvej pamäti odhalenia o najúspešnejšom dvojitom agentovi KGB Kimovi Philbym, ktorý utiekol do Moskvy v roku 1963. *Sunday Times* práve vtedy odhalil túto zradu v plnej ohavnosti. Ľudia v *Private Eye* sa rozhodli pokračovať v útoku, niektorí z nich si dokonca nahovárali, že sú na stope „Kimovi Philbymu Heathovej vlády“.

„Pri pohľade späť na moju vtedajšiu kariéru a na ľudí, ktorých som pourážal, ma trochu prekvapuje, že som stále nažive,“ napísal ne-

skôr Waugh (*Will This Do?*, London Century 1991, s. 229). Keby som to počul v septembri 1970, cítil by som to presne takto. Mojm najväčším priánim by vtedy bolo vydať také súdne nariadenie, ktoré by Waugha pripravilo o jeho krásny dom vo Wiltshire. (Bolo to predtým, ako sa presťahoval do Somersetu.)

Nebolo by to spravodlivé. Waugh nebol hlavný vinník. Ako dychtivý pozorovateľ Britskej politickej scény písal v tomto prípade o vzdialených veciach, o ktorých vedel málo. Iniciátormi útoku neboli satirici v *Private Eye*, ale profesionálni rivali, „odborníci“ zo sveta sovietskej otázky, znalci Kremľa z okolia CIA či MI6, iní spisovatelia a novinári zameraní na sovietske otázky. Bolo to partia ťažkých borcov a zmocnila sa ich vtedajšia paranoja, viera vo všemocnú ľstivosť KGB, ktorá premenila veľkú oblasť britského spravodajského úsilia na zbytočnú, keď podvrátila Philbyho a iných ľudí z anglickej vládnucej triedy. Keby som bol podal žalobu, títo ľudia by sa boli zjavili ako svedkovia brániaci *Private Eye*.

Čelil som hrozivej aliancii, ktorá zahrňala odhodlaných ľavičiarov vrátane Paula Foota a írského nacionalistu Gerryho Lawlessa, ako aj tradičných pravičiarov zastúpených redaktormi *Eye* Richardom Ingramsom a samotným Waughom. Keď 23. októbra Foot a Lawless napísali do *Private Eye* ďalší útok nazvaný „Nicholas a Alexander“ na celé tri strany, spojili tým sily s pravicovými zalmcami sovietskych štúdií, ktorí nám závideli bravúrny kúsok, že sme získali a predstavili takú dôležitú knihu. Podobné činy boli dovtedy výsadou CIA a ňou sponzorovaných skupín ruských emigrantov v Mníchove a Frankfurte. Jedným bol aj Leo Labeledz, redaktor štvrťročníka o sovietskom bloku *Survey*, ktorý financovala CIA. Ďalší z nich bol mladý učiteľ na London School of Economics Peter Reddaway, môj niekdajší priateľ, žiak Leonarda Schapira a presvedče-

ný mladý kresťanský fundamentalista. Títo svojskí vzdelanci boli politicky a emocionálne motivovaní bojovať proti kremelskému protivníkovi, ako sa im to hodilo. Proti tým, ktorí s nimi nesúhlasili, boli pripravení použiť drsné metódy, kedykoľvek to uznali za vhodné. Boli hybnou silou, ktorá krmila *Private Eye* dávkami tej čudesnej vedy zvanej „soviétológia“.

Starý etonián a príležitostný recenzent John Jolliffe, ktorý trochu fušoval do sovietskych štúdií a tešil sa okruhu literárnych priateľov, ako prvý spustil ťaženie, keď vyzval Waugha, aby o tom napísal vo svojom stĺpčeku. Vyhľadal Waugha, ktorý sa v týchto veciach nevyznal a povzbudil ho, aby sa stal nástrojom na zapustenie jeho obvinení do tlače. Dúfal, že ak tým aj nevyvolá požiar, načmudí aspoň dosť dymu, aby zmiatol ľudí, ktorých takéto veci mätú. „Dolberga všeobecne pokladali za podozrivého človeka... Práve v tomto celkovom kontexte som Au-

Dúfal, že ak tým aj nevyvolá požiar, načmudí aspoň dosť dymu, aby zmiatol ľudí, ktorých takéto veci mätú.

beronovi Waughovi navrhol, že by sa *Private Eye* mohol pokúsiť vec preskúmať,“ hovorí Jolliffe dnes.

O pár týždňov neskôr podnikol Jolliffe ďalší krok. Pozval môjho kolegu vo funkcii *whipa* lorda (Charlesa) Mowbraya na obed, pri ktorom zasypal zarazeného šľachtica príbehmi o pochmúrnom sovietskom komplete, do ktorého som bol zapletený. Odporučil Mowbrayovi, že by mal niečo robiť s týmto

hadom, ktorého si vládni *whipovia* chovali na prsiach. Po tomto obede mi Mowbray povedal všetko, čo mu Jolliffe hovoril. Priznal sa, že veľmi nerozumel tomu, čo počul, ale znelo to ako niečo, do čoho by sa nerád nechal zatiahnuť. Nehodlal intrigovať proti kolegovi.

Private Eye ma nikdy nekontaktoval, aby si preveril svoje nepodložené obvinenia. V druhej polovici roku 1970 ich len v pravidelných intervaloch vytlačili vždy tak, ako ich dostali od soviétológov. Pozývali mojich priateľov aj bývalých priateľov na slávne obedy v Soho dúfajúc, že aj oni by sa mohli stať zdrojom ničivej munície, a ak to bude potrebné aj dôkazov. Jedným z takých prispievateľov bol Nigel Dempster, ktorý si písal denník. Ďalším bol môj starý priateľ z harrowských čias, osobný tajomník Heathovej kancelárie Robin Butler, ktorý je až dodnes ctižiadostivým štátnym úradníkom. Volali ich na obedy v nádeji, že získajú viac šípov, ktoré by v danej chvíli použili proti terču. „Kto má nejakú špinu na Bethella?“ Asi to sa pýtal Ingrams, kým nalieval víno a zapínal magnetofón na nahrávanie. Ako sa však ukázalo, väčšina vybraných informátorov (vrátane Butlera) bola lojálna skôr voči mne než voči *Private Eye*. Hlásili mi, čo im Ingrams a ostatní povedali. Keď však potom súdna moc ostala poslednou, ktorá ma mohla zachrániť od úpadku do profesijného zabudnutia, bol som nútený požiadať ich, aby pred tribunálom zopakovali to, čo mi dôverne povedali, a to nám bolo všetkým nepríjemné.

Každé dva či tri týždne po mne hodili ďalší kameň. Už to nebola len otázka jedného článku v hanlivom časopise. Bola to kampaň. Ľudia vraveli, že bez vetra sa ani lístok nepohne a Waugh ma opisoval ako „nemožného a nechutného mladíka“, ktorý sebecky vzdoroval tlaku, aby odišiel zo svojho vládneho miesta. („Preboha! To som vážne napísal?“ vraví Waugh dnes.)

Olej do ohňa prilial fakt, že ako minister som mal nariadené nepúšťať sa do súdnych sporov. Zrazu som si uvedomil, že nactiutíhnanie je neriadená zbraň, ktorá môže rovnako ľahko zničiť toho, kto ňou narába, ako toho, voči komu je namierená. Povedali mi, že môj prípad je dobrý, ale že niečo také ako jednoznačný prípad nejestvuje, a ak to chcem dať na súd, musím byť pripravený verejne zodpovedať otázky o všetkých stránkach svojej práce na poli sovietskych štúdií vrátane toho, ako som získal Rakovinu a pripravil jej vydanie. Ja sám som nemal čo skrývať, ale Solženicyn bol v Sovietskom zväze pod tlakom a hrozbou zatknutia a Ličko sedel v bratislavskom väzení. Nechcel som byť donútený pod prísahou odpovedať na otázky tak, že by to mohlo skomplikovať ich už beztak neľahké životy.

Napokon z toho boli už príliš zmätení

Nechcel som byť donútený pod prísahou odpovedať na otázky tak, že by to mohlo skomplikovať ich už beztak neľahké životy.

a nahnevaní aj nadriadení a sponzori mojej vlády, obzvlášť George Jellicoe, ktorý začínal byť nervózny. Jeho chránenec mal ťažkosti, čo vypovedalo o jeho úsudku – a nie po prvý raz. Keď bol v rokoch 1950-51 v diplomatickej službe vo Washingtone, priateľil sa so smutne známym Philbym. Dôveroval mu a rozzúrilo ho, keď v roku 1951 povolali Philbyho späť do Londýna na výsluch po tom, ako v máji toho roku Guy Burgess a Donald Maclean prebehli do Moskvy. Jellicoe to pri všetkej nevinnosti videl tak, že Philby bol len ďalšou obeťou

senátora Joea McCarthyho, ktorý vtedy vo Washingtone v plnom prúde viedol svoje ťaženie ako špionážny maniak a paranoik. Hoci v tom bol Jellicoe úplne bez viny, pokladali ho za spoluvinníka a jeho kariéra tým utrpela.

A teraz v roku 1970 mu znova kládli chúlolistivé otázky. Prečo ste urobili lorda Bethella ministrom? Akou záhadnou cestou sa dostal britský dedičný šľachtic, kráľovnin lord čakatel', do čudného sveta konfliktu Východ-Západ, sveta sovietskej politiky a súčasnej ruskej literatúry? Prečo ho *Private Eye* obviňuje z prepojení na KGB? Moje zanietenie knihami, ktoré sa zaoberajú Kremľom, bolo pre niektorých jednoduchých konzervatívcoov príliš nezvyčajným koníčkom na to, aby ho uznali za vierohodné.

Koncom roka 1970 už Rawlinsonova pôvodná rada nebola udržateľná. Nemohol som sa naďalej stavať k týmto opakovaným obvineniam opovržlivo a nečinne. Dostalo sa to do štádia, v ktorom som dodával obvineniam hodnovernosť tým, že som ich nežaloval, a šírili sa do amerických časopisov. Článok ďalšej zarytej sovietskologičky Patricie Blake v časopise *Time* z 28. decembra vyložil obvinenia najjasnejším možným spôsobom. Autorka tvrdila, že Ličko bol „dlhoročným dôstojníkom sovietskej rozviedky“ a „kľúčovou postavou týchto prepracovaných úkladov“, ktoré mali privodiť Solženicynovo uväznenie.

Dokonca citovala Solženicyna, ako poprel, že by bol vôbec na začiatku dal Ličkovi nejaké rukopisy – už zo spisovateľových vlastných listov je jasné, že toto tvrdenie je absurdné. Článok citoval predpoved' Lea Labedza, že KGB by mohla obetovať agenta (Lička), aby získala muníciu proti Solženicynovi. Citoval aj spisovateľa Roberta Conquesta, ktorý povedal, že Solženicynovo „pravdepodobné“ uväznenie by znamenalo „smrtnú vojnu celej ruskej opozícii“. Naopak, podľa

Amnesty International bol Ličko väzňom svedomia, keďže čakal vo väzení na proces a trpel za svoje presvedčenie.

Nemal som pocit, že musím podať demisiu. Svedomie som mal čisté a *Private Eye* útočil rovnako zúrivo aj na vyšších ministrov, na Reginalda Maudlinga (oprávnené) za nečestnosť, na Jellicoa (trochu oprávnené) za opilectvo, a na samotného Heatha (neoprávnené) za jeho neschopnosť. Ak by bol mal odstúpiť každý minister, na ktorého *Private Eye* útočil, nedala by sa zostaviť vláda. Premiér ma však pokladal za špeciálny prípad.

„Útočili na Vás z titulu bezpečnosti. Pravdaže ste nemali inú alternatívu ako odstúpiť a podať žalobu,“ povedal mi Heath v roku 1990. Odpovedal som mu, že nesúhlasím, pretože obvinenia o zapojení KGB neboli vôbec podložené.

Na žiadosť Jellicoa som vtedy už predložil všetky svoje papiere súvisiace s tou vecou vedúcemu expertovi na sovietske záležitosti v rezorte zahraničia Thomasovi Brimelowovi. Vonkoncom nepochyboval o mojej verzii udalostí. Vôbec nebolo treba ísť s tou vecou pred súd. Vlastne to bolo vysoko nežiaduce, pretože to mohlo ohroziť ľudí pod kontrolou Sovietskeho zväzu.

V decembri ma Heath prostredníctvom Jellicoa informoval, že aféra sa stala príťažou a že by som mal myslieť na svoje povinnosti voči dôležitejším kolegom, voči vláde ako celku a voči mojej krajine. Pamätám si jeho slová: „Teraz sa už musíte brániť. Ale nemôžete to robiť od rečnickeho pultu v parlamente.“ Vysvetlil mi, že nemám inú možnosť než „urobiť, čo sa patrí“, odstúpiť z vlády, dať tú záležitosť na súd a očistiť si meno (E. Standard, 3. február 1993). Od Jellicoa som tiež vyrozumel, že pokiaľ to spravím a proces vyhrám, opätovne ma vymenujú. Vrável, že prípady s takýmto postupom sa už vyskytli. Bolo teda v mojom aj

vo vládnom záujme, aby som „prehlto horkú pilulku“ a konal. V danej situácii som bol ako minister neužitočný.

Slúbil, že veci uľahčí, ako to len bude možné. Vysvetlil kolegom, že moja povest zostala nedotknutá, že nado mnou nevisí tieň

Vysvetlil mi, že nemám inú možnosť než „urobiť, čo sa patrí“, odstúpiť z vlády, dať tú záležitosť na súd a očistiť si meno.

podozrenia, ale odstúpil som kvôli právnej formalite. A uistil ma, že čoskoro usporiada v Snemovni lordov malú „rozlúčkovú“ recepciu alebo obed, aby všetci videli jeho osobnú dôveru. A potom, keď vyhrám svoj právny spor, vrátia ma do funkcie ministra. Potom sa aj naskytne šanca povýšiť ma, ktorá je teraz nulová. Vrável, že taký je úzus. Veril som mu a 5. januára 1971 som podal demisiu.

Nasledujúce mesiace neboli ľahké. Bolo by mi pomohlo, keby bol Jellicoe spravil, čo povedal a usporiadal mi „rozlúčkovú párty“. Bol by mi tým prejavil podporu. Ukázalo sa, že sa mu to nehodilo. Môj priateľ Earl (Grey) Gowrie mi vo svojom byte v Covent Garden dohodol stretnutie na obed s Richardom Ingramsom. Ako sme s Ingramsom trápne spolu sedeli v Gowrieho obývačke, podozrievavo jeden na druhého hľadeli a pokúšali sa nájsť mierumilovný spôsob, ako konflikt ukončiť, Gowrieho znamenité šampanské nám kyslo v ústach. Aj tak sme neuspeli a začiatok roka 1971 som potom strávil prípravou žaloby na *Private Eye*. Môj advokát Leon Brittan mi povedal, že plnohodnotný proces by mohol trvať tri roky, a aj keby som ho vyhral, nevy-

hnute to budú hrozné muky. A keby som prehral – a pri procesoch s nactiutľňhaním si nikdy nemožno byť úplne istý – mohlo ma to stáť aj posledný halier. Pri urážke na cti štát nepodáva žiadnu právnu pomoc.

Pred procesom som potreboval zistiť aj Solženicynov názor. Sovietske víza meškali a do Moskvy som sa dostal až v júli 1971. (Bola to moja posledná návšteva sovietskeho bloku na ďalších vyše 15 rokov.) Stretol som Solženicynovu švagrinú Veroniku Turkinu a dal som jej nejaké papiere, ktoré mu odovzdala. Vrátila sa ku mne so správou, že pre túto vec mám jeho pochopenie. Takto povzbudený som sa vrátil do Londýna pripravený podať žalobu. Podklady na súd boli hotové a poslúžili proti *Private Eye*, ako aj osobne proti Auberonovi Waughovi.

Veľmi dobre som vedel, že som mal len malé osobné ťažkosti v porovnaní s človekom,

***Vrátila sa ku mne so správou,
že pre túto vec mám jeho
pochopenie.***

ktorému som údajne uškodil. Kampaň voči Solženicynovi sa stupňovala a on jej čelil s veľkou odvahou. Napríklad 12. augusta 1971 sa ľudia z KGB vlámali do jeho dače mimo Moskvy a zbili jeho priateľa Alexandra Gorlova, ktorý ich náhodou prichytil pri čine. Nasledujúci deň napísal otvorený list šéfovi KGB Jurijovi Andropovovi: „Po celé roky som v tichosti znášal, ako vaši zamestnanci porušujú zákon, keď kontrolovali celú moju korešpondenciu, zhabali polovicu z nej, sledili po mojich dopisovateľoch, prenasledovali ich v práci aj vlá-

dymi úradmi, špehovali okolo môjho domu, sledovali hostí, odpočúvali moje telefonáty, vrtali diery v stropoch, umiestňovali nahrávacie zariadenia v mojom mestskom byte aj v mojej chate, a neustále viedli očierňujúcu kampaň proti mne z pódii prednáškových siení, ktoré majú funkcionári z vášho ministerstva k dispozícii. Ale po včerajšom prepadnutí už viac mlčať nebudem...“

Vďaka správam o Solženicynových problémoch som sa síce na svoje díval v ich reálnych rozmeroch, no nevykračoval som si ľahkým chodníčkom. Strácal som pôdu pod nohami, keď si ma pretriasali obrovité záujmy veľmocí. Moji bývalí kolegovia vo vláde boli zatiaľ zarazení a neurčito ma podozrievali, prečo som len tak zrazu odišiel zo scény s naivnou výhovorkou, že sa „vraciam ku svojej práci spisovateľa“, a to tvárou v tvár čudným obvineniam v satirickom časopise a bez toho, aby nejaký vysokopostavený minister podal ospravedlnenie či vysvetlenie.

Sovietska strana bola zatiaľ rovnako podozrievavá a nepriateľsky naladená. Mal som v pláne zájsť do Bratislavy a navštíviť rodinu Pavla Lička. Ličko bol v nezávideniahodnej situácii. Tvrdošijní znalci Kremľa ho obviňovali, že je agentom KGB, zatiaľ čo on si odpykával 18 mesiacov vo väzení za „antisocializmus“. Ale telegram z českého veľvyslanectva mi 23. septembra 1971 oznámil, že mi vypovedali víza. Dokonca mi vrátili poplatok 1,20 libry s ospravedlnením za vzniknuté nepríjemnosti.

V januári 1972 som zažiadal znova, ale tento raz prišla odpoveď v inej podobe. Keď som sa 7. februára vrátil domov z večere, vyvolávali mi priatelia a novinári so zvláštnou novinkou, že slovenská televízia práve odvysielala 25-minútový film s názvom *Kto je lord Bethell?* Film, v ktorom použili listy, papiere a nahrávky zhabané v Ličkovom byte,

vysvetľoval, že Ličko konal ako môj „lokaj“ v antisocialistickej a antisovietskej kampani. Komentátor citoval moje listy, v ktorých som si pýtal životopisné údaje o Gustávovi Husákovi a iných protireformných lídroch. Tieto novinárske otázky prezentovali ako dôkaz o úzkom vzťahu s MI6. Uisťovali slovenských divákov: „Lord Bethell nie je postava, ktorú sme si pre svoj príbeh vymysleli. Je živý, v plnej sile, a spolu so zamestnancami britskej tajnej služby proti nám vytrvalo pracuje.“

Bolo to žalostné rozpoloženie, obidve strany ma obvinili za spoluprácu s tajnou službou tej druhej. Ale Ličko bol v oveľa horšej situácii. Pár dní predtým si odpykal trest vo väzení. Bol späť doma na Vlčkovej ulici v Bratislave. Televízny program teraz z neho spravil vyvrhela. Na Slovensku naňho útočili, že je britský agent, a v časopise *Time* naňho zas útočili, že je sovietsky agent. Doma bol verejne označený za antisocialistického zradcu a nemohol sa zamestnať. Väzenie zhoršilo jeho chronický zápal priedušiek. A za týchto čudných okolností som mu nemohol ani len poslať pohľadnicu či zatelefonovať slovko súcitu. Nech by som mu ponúkol akúkoľvek pomoc, len by mu to priťažilo. Podľa mienky slovenskej tajnej polície pracoval pre Západ pod mojím „vedením“. Najnepatrnejší kontakt z mojej strany mohli v Bratislave vnímať ako pokus oživiť našu „špionážnu skupinu“. Takto žil roky v chudobe a opustený mnohými priateľmi, hoci jeho manželka Marta a deti mu naďalej boli oporou.

Ja som bol vystavený útoku na rovnakých dvoch frontoch, a preto som nemohol byť veľmi užitočný, či už ako spisovateľ alebo stúpenec Heathovej vlády. Po takom výbuchu v oficiálnej komunistickej televízii bolo pravdepodobné, že mi už nikdy nedovolia navštíviť krajinu sovietskeho bloku a hľadať informácie ako novinár. To bola škoda, no nie zas tragédia

a nemal som chuť sa ponosovať. Zamietnutiu víz musel predsa čeliť hociktorý autor píšúci o sovietskych záležitostiach, ak nechcel v záujme svojom aj Kremla držať svoje pero na uzde. A ja som sa takto svoje pero brzdíť nechystal. Ale zásadné boli moje problémy doma. Keby som prehral prípad, mohlo ma to zruinovať finančne aj profesionálne, a v najhoršom prípade by sa dôkazy predložené na anglickom súde dali použiť na priťaženie Solženicynovi. A musel by som sa zodpovedať. Bol som nútený pamätať na fakt, že som len pešiakom zapleteným do čohosi väčšieho než „veľká hra“. Bol to krutý boj a na mňa z oboch strán pálili veľmi silné zbrane.

Stál som však za svojím najlepšie, ako som mohol. Spochybnil som skutočnosť v hlavnom dokumente obhajoby *Private Eye*, ktorý pripravil prevažne Peter Reddaway, a po niekoľkých rokovaníach v júni 1972 *Private Eye* za prítomnosti verejnosti priznal, že ich obvinenia boli „úplne neopodstatnené“. Ospravedlnili sa tiež Dolbergovi a obom nám zaplatili odškodné po 1000 libier a náklady v plnej výške. Peter Rawlinson napísal: „Rozhodne mám pocit, že formulácia (ospravedlnenia) je jednoznačná a dostatočne Vás zbavuje urážky na cti. Veľmi si vážim, čo ste museli v tejto veci absolvovať...“

Na rozdiel od prognóz *Private Eye* a *Time* nedostala KGB Lička nikdy pod kontrolu. Nikdy nepodal dôkaz či akékoľvek vyhlásenie proti Solženicynovi, hoci (neskôr som to odhalil) vo väzení ho k tomu tlačili sovietski aj československí tajní policajti. Statočne im nepovedal nič, čo sa tak horľivo chceli dozvedieť. Ukázalo sa, že v tom čase úrady skutočne zamýšľali, že by sami vydali Rakovinu, aby tak otvorili rokovanie s búrlivým spisovateľom. Ako sa ukázalo, celá konšpiračná teória zameraná na Lička, Dolberga a Rakovinu, tak ako ju naznačili sovietológovia a ako ju John Jolliffe ďalej

odovzdal Auberonovi Waughovi a ostatným, bola skrátka výplodom ich fantázie.

Utešuje ma skutočnosť, že o prípade „Bethell proti Waughovi“, na ktorý *Private Eye* vynaložil tak veľa času a tisícky libier, sa dejiny tohto časopisu od Patricka Marnhama ani raz nezmieňujú (Patrick Marnham: *The Private Eye Story: The First 21 Years*, Londýn, Deutsch, 1982). Waugh túto záležitosť rovnako ani len nespomenul vo svojich memoároch, z ktorých značná časť hovorí o iných vyhratých a prehratých prípadoch nactiutŕhania. Môžem len konštatovať, že *Private Eye* sa hanbil spomenúť to. „Nebol to prípad urážky na cti, na ktorý by sme boli obzvlášť hrdí,“ potvrdil Waugh v novembri 1993, keď vyjadril ľútosť nad tým, čo napísal pred 23 rokmi.

Preniesol som sa cez svoju ujmu a šiel som zo súdu domov. Čakal som na telefonát, v ktorom mi ponúknu späť moje vládne miesto, o čom ma uisťovali. Nedočkal som sa. Premiéri sa zrejme neradi ocitajú v tieni zlých správ. Majú vlastné problémy, priveľa problémov, a nevidia dôvod pridávať si k nim. Edwardovi Heathovi robili starosti mzdová politika a štrajkujúci baníci. Nehodlal niesť riziko a vymenovať veľmi mladého podriadeného, ktorý sa nedávno vyhrabal z prípadu s nactiutŕhaním, nech už bolo právo v tej veci na hocijakej strane a nech už padli akékoľvek sľuby.

Predsa len tu však bol dohovor, úzus, že ak nejaký minister odstúpil kvôli právnenému problému, mal by byť vrátený do funkcie, len čo sa problém uspokojivo odstráni. Keď začalo byť jasné, že sa tak nestane, v niektorých vládných kruhoch začínali padať otázky. Zopár kolegov vo vláde za mňa lobovalo, napr. „Grey“ Gowrey a „Bertie“ Denham. A najmä preto, aby sa tieto otázky zodpovedali, spýtal sa ma pred vstupom Británie do Európskeho hospodárskeho spoločenstva koncom roka 1972 vedúci *whip* v Snemovni lordov Earl St.

Aldwyn, či by som chcel byť jedným z prvých britských poslancov v Európskom parlamente. Povedal mi, že má byť nominovaných šesť konzervatívnych šľachticov a moje meno by bolo uprednostnené.

Pamätám si, ako mi doma tesne pred polnocou 30. decembra 1972 zazvonil telefón. Bol to priateľsky naladený St. Aldwyn, ale akýsi nesvoj. Vravel, že napokon ma nemohli zahrnúť do zoznamu pre EP. Toto bola ďalšia

***Zaslali sme Vaše meno do
Európy, ale Ted ho vyčiarokol.
MI5 a MI6 ho od Vás odradili.***

pohroma. Samotný post v Európskom parlamente pre mňa nebol dôležitý ako taký, ale ako znamenie rehabilitácie, symbol dôvery vlády. Keď mi tú prácu najskôr ponúkli a potom to odvolali, vláda zasväteným ukázala, že môj prípad je ešte stále zahalený rúškom temnoty.

Po celú dobu som sa obával následkov toho, že som na ťarchu. Tak som vyčkal rok a 6. februára 1974 som sa šiel poradiť so St. Aldwynom. Práve na tomto stretnutí mi potvrdil to, čoho sme sa aj s priateľmi stále obávali a o čom sa dlho klebetilo, a síce že MI5 a MI6 odrádzali Heatha od toho, aby mi ponúkol hoci ten najnižší vládný post. Vravel, že mu bolo veľmi ľúto, keď koncom roka 1972 vzbudil moju nádej na miesto v Štrasburgu, a vysvetlil mi: „Ted (Heath) Vás do tímu nechce. Zaslali sme Vaše meno do Európy, ale Ted ho vyčiarokol. MI5 a MI6 ho od Vás odradili.“

O pár dní prestal byť Heath premiérom, tak som mal 25. apríla pocit, že mu môžem napísať a poukázať na to, že napriek môjmu

víťazstvu v prípade s nactiutrháním sa zdá, že ten problém stále nie je vyriešený. Požiadal som ho o stretnutie. Jeho odpoveďou boli dva odmietavé listy z 10. mája a 4. júna, v ktorých nereagoval na moju žiadosť o stretnutie a tvrdil, že som dezinterpretoval St. Aldwynove slová. Svoj druhý list zakončil: „Dúfam, že teraz môžeme považovať túto vec za uzavretú.“ Nebol ochotný venovať svojmu bývalému podriadenému zamestnancovi ani len minútu svojho času. Bol príliš zaneprázdnený a celé to bolo skrátka príliš nepríjemné.

Samozrejme, že som to nemohol pokladať za uzavreté. Urážky na cti som sa očividne ešte nezbažil, prinajmenšom nie v očiach tajných služieb či lídra mojej strany. Na rozdiel od dneška vtedy neexistoval žiaden prostriedok, ako podať na MI5 či MI6 sťažnosť. Dovoľával som sa najvyšších politických miest, ale lídri mojej strany Heath a Jellicoe by mi v ničom nepomohli. Ich odpoveďou bolo tváriť sa, že problém nejestvuje. Mohol som len sedieť bez pohybu a čakať na zmenu. A zmeny na seba nenechali dlho čakať. V roku 1973 musel Jellicoe kvôli zápletke s prostitútkou zvanou Norma odstúpiť zo svojej kabinetnej pozície Lorda kráľovskej pečate. Následne sa vo februári 1974 voliči zbavili Heatha ako premiéra a vo februári 1975 jeho poslanci ako predsedu strany.

Margaret Thatcherová po ňom prevzala vedenie Konzervatívnej strany v marci 1975. O pár dní sa v Európskom parlamente uvoľnilo miesto. Moje meno nanovo navrhol líder našich europoslancov Peter Kirk a tentoraz ho nová líderka konzervatívcovej nevetovala. Bolo mi dovolené nastúpiť na skromnú pozíciu v Štrasburgu.

Od tejto chvíle mi tajné služby už nerobili ťažkosti a nemal som sa na ne prečo sťažovať. Stratil som ambíciu na ministerský post, ale v Štrasburgu a Bruseli som bol spokojný, hlavne po tom, ako ma tam v júni 1979

zvolili do úradu. Dlhé roky ma však zlostilo, že vymenovanie a prepustenie britského ministra obklopoval taký zmätok a vykrúcanie sa, a že ani dlho potom nebol nikto ochotný so mnou o tom hovoriť. Celé to vlastne bola ponurá záležitosť, ktorá netrápila Britov a už mi neказila dennodennú pohodu, ale číhala ako tieň v mojom podvedomí.

Uplynulo 20 rokov. V roku 1990 som napokon napísal Edwardovi Heathovi, pripomenul som mu, čo sa stalo v roku 1970 a požiadal ho o stretnutie. Súhlasil, dokonca navrhol zísť do vládnej budovy, nahliadnuť do svojich vládnych papierov a občerstviť si spomienky na môj prípad. Dohodol som schôdzku a 27. septembra som sa dostavil so svojím fasciklom k jeho domu v Belgravii. Čakal som naňho, ale na schôdzku neprišiel.

O pár dní (2. októbra) mi napísal: „Nemám viac čo dodať k tomu, čo som Vám už povedal. Nie som ani ochotný prispieť do Vašej autobiografie informáciami z dôverných dokumentov. A po prečítaní Vášho listu z 10. septembra úplne odmietam Vaše nepodložené tvrdenia o zmätku, nieto ešte o ‚ponurej záležitosti‘. Nedostali ste ani žiadne ‚záväzky‘ na ‚priaznivé zväzanie‘ Vašej budúcej funkcie. Ak chcete ovplyvňovať vládne funkcie v budúcnosti, radšej ste sa mali obrátiť na budúcich premiérov.“

Z anglického originálu preložil Andrej Čierny.